

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

<p>«Рассмотрено» на заседании МО учителей гуманитарного цикла протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Данилова Р.Г.) « ____ » _____ 2021 год</p>	<p>«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) « ____ » _____ 2021 год</p>	<p>«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А.) « ____ » _____ 2021год</p>
--	---	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по родному языку

Уровень образования (класс): 9

Количество часов: 99

Учитель: Кириллина Саргылана Викторовна

Быһаары сурук.

<p>Үөрэх предметин сүрүн ис хоһооно</p>	<p>Тыл — омок биир саамай сүрүн бэлиэтэ. Тыл баайа, кыаҕа күүһэ — бу омок сайдар мэктиэтэ, үүнэр үктэлэ, инники кэскилэ. Төрөөбүт тыл - норуот олорбут олоҕо, тыына –дьылбата, төрөөбүт тыл төрдө-төбөтө. Төрөөбүт тылынан «Саха тылын» уруогун оскуолаҕа үөрэтии оҕо киһилии сиэрдээх буолан иитиллэн тахсытыгар сүдү оруоллаах. Орто сүһүөх оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии предметэ атын үөрэх предмэттэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһун уонна өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи инэрэр кыабынан бас-көс балаһыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети үөрэтии таһымыттан саха оскуолатыгар орто үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулуктаах. Оҕо орто оскуолаҕа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ, тыла-өһө уонна өйө-санаата тэтимнээхтик сайдар, иэйиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тирээрдэргэ олус суолталаах.</p> <p>Этиллибиккэ олобуран төрөөбүт тылы уопсай үөрэхтээһин орто сүһүөх таһымыгар үөрэтии сыалын үс хайысхаҕа араарыахха сөп:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сорҕотун быһыытынан инэри, тыл үөрэҕин сүрүн балаһыанньаларын билиһиннэри, онно олобуран оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыабын сайыннары; 2) үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэҕин сана (<i>тыл</i>) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сорҕото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирээрэн сана (<i>тыл</i>) араас үэр (<i>кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн айыы, о.д.а.</i>) үөрэтэн салгыы сайыннары; 3) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биирдэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны инэри, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннарар иэстээҕин өйдөтүү. <p>Саха тылын оскуолаҕа үөрэтии тыл баайын баһылыырга, үөрэнээччи тылын саппааһын байытарга, тылы үчүгэйдик билэргэ көмөлөөх. Маны таһынан оҕо сацарар сацатын, суруйар дьобурун тупсарар үгэскэ үөрэниэхтээх. Рабочай программа Сахалыы оскуола программатыгар Семенова С.С. Саха тыла.5-11кылаас. – Дьокуускай: Уорэхтээһини сайыннарар ин-т изд-та.-2000с. тирээрэн оноһулунна. Оҕо теребут тыла уэрэҕи-билиини кэбэҕэстик ылынар, ейетолкуйа тобуллар, майгыта-сигилитэ олохсуйар, айар-тутар дьобура сайдар айылбаттан айыллыбыт эйгэтэ буолар. Норуот олорбут олоҕо, тына-дьылбата тылыгар сенен сылдыар. Оҕо теребуттэн ийэ тылын эйгэтигэр иитилиннэбинэ, омок кутун-сурун, ер уйэлэргэ муспут муудараһын этигэр-хааныгар инэринэр, теребут тылын, бэйэтин омугун ытыктыыр-харыстыыр киһи буолар. Ийэ тыллаах киһи атын омок дьонун кытта тэннээбин билинэн, дьын интернациональнай тыынна иитиллэр.</p> <p>Хайа да омок теребут тылын билэр, таптыыр, сыаналыыр кэнчээри ыччаттаах буоллабына, тыыннаах буола, салгыы сайдар, барбарар кыахтанар. Тыл – бугун норуот национальнай баайа, кэлэр кэскилэ.</p>
---	--

	<p>Саха тыла - саха оскуолатыгар уерэх тыла, билии-керуу терде буолар. Уерэнээччи тыл уерэбин туһунан сурун ейдебулэ, ситимнээн санарар уеруйэбэ, ырытар-толкуйдуур, онорон керер дьобура маннай тереебут тыл уругар олохсуйар. Онтон салгыы обо атын уерэх предметтэрин ис хоһоонун тереебут тылынан ордук чэпчэкитик ейдуур. Билиитэ-керуутэ кэнээн истэбин ахсын тылын саппааһа байар, онон атын предметтэри сахалыы уерэтии тереебут тылы баһылыырга кемелехер.</p> <p>Тереебут тылын учугэйдик билэр уерэнээччи ол ейдебулугэр, сатабылыгар, уеруйэбэр тирэбирэн, нуучча тылын, омук тылларын эмиэ тургэнник уерэтэр. Хас да тылы билэр киһи информацияны ылар, туһанар кыаба улам улаатан иһэр. Ити курдук саха тылын оскуолаба уерэтии бары предметтэри уерэтиини кытта быһаччы ситимнээх, онно акылаат буолар ураты суолталанар.</p> <p>Итинэнэн сибээстээн саха тылыгар 9 кылаас уерэнээччигэ маннык сыалы туруорар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Уерэнээччи улэбэ-хамнаса, дьыалаба-куолуга, общественной олоххо тереебут тылынан хомоһойдук кэпсэтэр, санаатын сааһылаан этэр, суруйар. 2) Саха тылын уерэбин, тыл культуратын туһунан ейдебулу ылар, литературнай нуорманы билэр, тереебут тылын барба баайын сыаналыыр, сатаан туһанар. 3) Ийэ тылын баайынан, кэрэтинэн киэн туттар, тереебут тыла сайдарын туһугар туруулаһар, кэлэр келуенэбэ тириэрдэр ытык иэстээбин ейдуур. <p>Тереебут тылы оскуолаба уерэтии, билинни уерэх этэринэн, тылы билии икки таһымнаах:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) литературнай тыл нуорматын баһылааһын, ол аата тыл фонетическай, лексичеэскэй, грамматическай сокуоннарын билии; 2) тыл культуратын ирдэбилин, стилистиканы билии, а.э. тыл олоххо туттуллар сиэрин, уеруйэбин, быраабылатын тутуһан санарыы, суруйуу.
<p>Нормативнай докумуоннар.</p>	<p>Саха тылыгар 9 кылааска үөрэнэр бырагыраамма маннык сүрүн нормативнай докумуоннарга олобуурда:</p> <ul style="list-style-type: none"> •Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с изм. и доп. от 02.03.2016 г. № 46-ФЗ); •Закон Республики Саха (Якутия) «Об образовании в Республике Саха (Якутия)», принят Государственным Собранием (Ил Тумэн) РС (Я) 15.12.2014 1401-3 №359-V; •Примерная основная образовательная программа основного общего образования (одобрена решением учебно — методического цикла общему образованию протокол от 31. 08. 2017 года №1/15). •Устав муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Джикимдинская средняя общеобразовательная школа им.Софр.П.Данилова» с. Дикимдя муниципального района «Горный улус (район)» Республики Саха (Якутия)

	<p>•Базисная учебная образовательная программа 8-11 кл.основного среднего образования РС (Я) «Джикимдинская средняя общеобразовательная школа им.Софр.П.Данилова» на 2020-21 уч.год; Учебный план МБОУ Джикимдинской СОШ на 2020-2021уч.год.</p>
Саха тылын үөрэтии сыала-соруга	<p>Саха тылын оскуолаҕа үөрэтии сүрүн соруктарын программа манньк быһаарар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Саха тылын литературнай нуорматын били уонна ону олоххо таба туттуу. Тыл диалектнай уратылаабын билэн, саха норуота буттуун туттар тылынан санарыы уонна суруйуу. • Оболор логической толкуйдаабыннарарын сайыннарыы. Тыл уонна санаабын (мышление) бэйэ – бэйэлэрин кытта ыкса сибээстээхтэр , тылы үөрэтии логикалаахтык толкуйдуурга үөрэтэр. Тылы кытта дьарыктаныы логической категориялары: тэннээбин, сурун бэлиэни булууну, тумуктээбини, дакаастаабыны, быһаарыыны, аналиыы уонна синтеыы уо.д.а. туһанарга үөрэтэр. Тыл матырыйаалын (дорҕооннору, тыллары, тыллар ситимнэбиилэрин, этиилэри) тэннээн кору уонна сибээстэрин быһаарыы, тыл биир костуутэ атын костуутун кытта ситимнээбин ойдотуу. • Грамматической уонна стилистическэй албааа суох таба суруйууга уонна сурук бэлиэлэрин туттууга үөрэтии. • Торообут тылы атын тылы үөрэтиигэ тирэх оностуу. Саха тылын грамматикатын били үөрэнээччилэри атын тыллар тутууларын учугэйдик ойдуургэ уонна ситибиилээхтик үөрэтэргэ комолоьор. • Оболор ситимнээх саналарын сайыннарыы. Үөрэнээччилэри торообут тылларынан ойдобуллээхтик, сибээстээхтик, кэрэхсигиллээхтик кэпсииргэ уонна суруйарга үөрэтии. <p>Саха тылын үөрэтии сурун принциптэринэн буолаллар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тыл формата уонна ис хобооно биир сомоболорун принцибэ. Тыл үөрэбин салаалара ыкса сибээстээхтэр: грамматика уонна лексика, морфология уонна синтаксис, фонетика уонна морфология, морфология уонна орфография, синтаксис уонна пунктуация уо.д.а. • Үөрэнээчи санарар уонна суруйар дьобурун сайдыыта грамматика теориятын үөрэтиини кытта сибээстээх. Саха тылыгар ытытыллар улэ бары коруннэрэ тылы сайыннараарга комолоьоллор. Сана уонна сурук (тылынан уонна суругунан сана) бэйэ- бэйэлэриниин ситимнээхтэр. • Үөрэтэр уонна иитэр улэ биир кэлимсэтик ытытыллар. • Тылы уонна литератураны үөрэти ыкса сибээстээхтэр. Үөрэх – иити улэтин ситибиитин биир сурун

	<p>усулуобуйатынан бу принциптэр бары соптоохтук туттуллан, бэйэ – бэйэлэрин ситэрсэн, толорсон биэриилэрэ буолар.</p> <ul style="list-style-type: none"> Саха тылын оскуолаҕа уорэтии саха тылын туьунан наукаҕа, кини тибэх ситиьиилэригэр олобулар. Оскуола программатыгар олоххо дьиннээхтик корсуллэр науканан дакаастаммыт, туох да моккуорэ суох теоретическай балаьыанньалар, научнай фактар уонна тумуктэр киирэллэр. <p>Уорэх матырыяаала системалаахтык бэриллэр. Тыл туьунан сибидиэнньэлэр наарданан биир кэлимник уорэтиллэллэр. Холобур: дорьооннор, морфология, аат тыл, этии биир уустаах чилиэннэрэ, биир састааптаах этиилэр.</p>
<p>Төрөөбүт тылы орто сүһүөх оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара:</p>	<p>Үөрэнээччи сананы-ингэни толору баһылааһына, сангарар санатын тупсарыта саха тылын тутулун уонна араас түгэннэ хайдах туттулларын билиигэ тирэҕирэр. Үөрэх хаамытыгар оҕо тылы ырытыы үөрүйэбэр эрэ буолбакка, тыл култууратыгар үөрэниэхтээх. Ааьы араас көрүнүн сатыахтаах, тиекини литэрэтиирэлии нуорманы уонна тыл-өс сизэрин тутуһан сатаан сыымайдыахтаах, көннөрүөхтээх. Онон саха тылын сүрүн оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи уопсай култууратын таһыма үрдүүрүгэр олук ууруохтаах. Итинихэ тирэҕирэн толору орто оскуола үрдүкү кылааһыгар, орто анал үөрэх кыһатыгар, о.д.а. үөрэххэ салгыы үөрэниэн сөп.</p> <p>Төрөөбүт тылы орто сүһүөх оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара:</p> <ul style="list-style-type: none"> - тыл үөрэжин тутуу салааларын туһунан уопсай өйдөбүл: сана дорьооно, лиэкстикэ, морполуогуйа, сиинтэксис; - сурук култуурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ; - ситимнээх сананы сайыннарыы (тиэкис туһунан сүрүн өйдөбүл). <ul style="list-style-type: none"> - Дорьоон уонна таба санарыы. Сана дорьоонун өйдөбүлүн, сахалыы дорьоон арааһын билии. Төрөөбүт тыл дорьооннорун, ордук чуолаан, сахалыы ураты дорьооннору (<i>уһун-кылгас, илин-кэлин, уос-айах аһаҕас уонна хоһулаһыт, сэргэстэхэр, нааралаһар бүтэй дорьооннору, дьуптуоннары, ь, һ, дь нь, мурун н, j дорьооннору</i>), арааран истии, чуолкайдык, таба санарыы нуорматын тутуһан санарыы. Саха тылыгар киирии тыллары сахатытан, аһаҕас дорьооннор дьүөрэлэһиилэрин сокуонун тутуһан санарыы. Тылы дорьоонунан ырытыы. - Лиэкстикэ. Норуот тылын туһунан уопсай өйдөбүлү, төрүт уонна киирии тыл уратыларын билии. Литэрэтиирэлии тыл суолтатын билии, нуорматын тутуһуу. Тыл лиэкстикэлии суолтатын быһаарыы. Түөлбэ тыл, биир уонна элбэх суолталаах, хомуур тыллар, көспүт суолталаах тыллар, омуоньум, онтуоньум, синиэньим (харыс тыллар, сомоҕо тыллар, мэтээпэрэлэр) өйдөбүллэрин билии, тиекистэн булуу, сангарар санаҕа сөпкө туттуу. Тылдыыт арааһын сатаан туһаныы, тыл суолтатын тылдыыттан булан быһаарыы. - Кыраапыка. Сурук сайдыытын бэлиэ түгэннэрин билии, киһи олоһор суолтатын өйдөөһүн. Сахалыы сурук-бичик устуоруйатын билии. Дорьоон буукубаларын билии, таба ааттааһын. Буукубалары суруллар ньымаларынан холбоон, ыраастык, тэтимнээхтик илиинэн суруйуу. Сурукка туттуллар атын бэлиэлэри, өйдөбүллэри (<i>апсаас, тылы көһөрүү бэлиэтэ, тыл икки арда (пробел)</i>) сөпкө туттуу. Сахалыы алпаабыт бэрээдэгин билии. Араас тылдыытынан, ыйынньыгынан, хатаалагынан үлэлииргэ алпаабыты сөпкө туһаныы. Көмпүүтэргэ сахалыы сирибинэн тиекини ылбаҕайдык бэчээттээн суруйуу.

- Морполуогуйа. Тыл састааба диэн өйдөбүлү, тыл уларыяр уонна үөскүүр ньыматын билии. Саҥа чааһын туһунан уопсай өйдөбүлү билии. Саҥа чаастарын бөлөбү: ааттар (аат тыл, даҕааһын аат, ахсаан аат, солбуйар аат), туохтуур туттулук халыыптара (аат туохтуур, сыһыат туохтуур, тус туохтуур, үлүбүөй), сыһыат, саҥа аллайыы, көмө саҥа чаастара. Тылы састаабынан ырытыы (тыл олоҕо, сыһыарыыта). Тыллары сүрүн бэлиэлэринэн (кырамаатыкалыы халыыптарынан) бөлөхтөөһүн, ырытыы. Санарар саҥа тыл литэрэтиирэлии нуорматын тутуһуу.

Сиинтэксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааһын (сэһэн, ыйытыы, күүһүрдүү) билии. Этии чилиэннэрин, биир уустаах чилиэннэри, тэнийбит чилиэннэри, даҕаамыры, кыбытык кэрчиктэри өйдөөһүн Тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии, толору уонна толорута суох судургу (биир састааптаах, икки састааптаах этии) уонна холбуу (баһылатыылаах, тэннэ холбоммут) этии, сирэй саҥа, ойоҕос саҥа, диалог, туһулуу өйдөбүллэрин билии, этиигэ, тизкискэ арааран булуу, бэйэ этиитин толкуйдааһын. Этиини таба интэнээссийэлээн ааҕыы, сурукка саҥа дэгэтин сурук бэлиэтинэн араарыы. Этиини чилиэнинэн ырытыы.

Сурук-бичик култуурата

Таба суруйуу. Таба суруйуу сурук-бичик култуурата буоларын өйдөөһүн. Уһун аһаҕас дорҕооннору, дьуптуону, хоһуласпыт, сэргэстэспит, ханыылаһар бүтэй дорҕооннору, саха тылыгар киирии тыл дорҕооннорун таба суруйуу. Сахалыы араастык этиллэр тыллар таба суруллуулар тыл төрүт сокуоннарыттан тахсалларын, норуокка үөрүйэх, үгэс буолбут нуормаларга олоҕурулларын өйдөөһүн, харыстабыллаах сыһыан. Киэнник, элбэхтик туттуллар эбэтэр сахалыы этэргэ табыгастаах киирии тыллары сахатытан суруйуу; тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кыахтаах нуучча тылларын сахалыы солбугунан биэри; сахалыы кыайан суруллубат киирии тыллар сыһыарыыларын таба суруйуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ – тыл култууратын сорҕото буоларын, киһи этэр санаатын чуолкайдьырга, иэйиини сурукка биэрэргэ, суругу-бичиги тупсарарга биллэр-көстөр туһалааҕын, тизкис арҕам-тарҕам барбатын, ыһыллыбатын, биир сомоҕо, сибээстээх буоларын, хаачыйарын өйдөөһүн. Тыл ордук тупсаҕай тутуллаах, этигэн, бэргэн буоларыгар сахалыы этии, сурук бэлиэтин арааһын (*араарар, тоһоҕолоон бэлиэтиир*) сатабыллаахтык туттуу.

Тыл салаалара. Саҥа дорҕоонун туһунан билиигэ олоҕуран тыл дорҕооннорун тылыгар-өһүгэр таба интэнээссийэлээн, охсуулаан туттар; лизкискэҕэ ылбыт сатабылларыгар, үөрүйэхтэригэр уонна билиитигэр тирэҕирэн, тылы ситимнээх саҥа уонна туттулук истииллэргэ табыгастаахтык туттар; морполуогуйаны үөрэтэн ингэриммит үөрүйэхтэрин, сатабылларын туһанан, саҥа чаастарын суолталарын уонна тылы үөскэтэр, уларытар халыыптарын литэрэтиирэлии нуормаларынан уонна төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин үөрүйэхтэринэн салайтараан араас истиилгэ сөпкө туһанар; сиинтэксискэ үөрэнэн билбит, сатаабыт үөрүйэхтэригэр олоҕуран, ситимнээх санатыгар тыл ситимин, этиини таба онорор, араас истиилгэ сөп түбэһиннэрэн сыысхала суох туттар.

Ситимнээх сананы сайыннарыы. Туох сыаллаах-соруктаах санарарын, суруйарын өйдөөн (тиэмэ, сүрүн санаа), дьонно тийимтиэ гына санаатын сааһылаан, араас истииллээх тизкиһи туһанар үөрүйэҕи баһылааһын (истэн суруйуу, өйтөн суруйуу, о.д.а).Тизкис сүрүн санаатыгар олоҕуран, тизкиһи таба ааттыыр. Тизкис сииһилиир тийбин таба туһанан (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун), тизкис тутулун тутуһар (киириитэ, сүрүн чааһа, түмүгэ), табыгастаах былаанын онорор (кылгас, тэнийбит), кэрчик тизмэлэргэ бытарытар. Тыл туттуллар аналын, дэгэтин учуоттаан, онно тоҕоостоох тутуллаах этиилэри (логичность речи), ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары, сөптөөх тыл баайын (богатство речи), түгэнигэр сөптөөх тылы туттар (уместность речи)

<p>Түмүгү ситиһэргэ ирдэбиллэр</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Аны саамай сүрүммүт туһунан. Билигин оҕо бэйэтин бэйэтэ үөрэтинэр диибит. Онуоха учуутал усулуобуйа тэрийиэхтээх. Ол үөрэх дьарыга (учебная деятельность) диэн аатырар. Россия үөрэҕин Академиятын академига Н. Ф. Виноградова этэринэн «учебная деятельность не равна учению. Ее структура такова: потребность – задача – мотив – действия – операции – контроль – оценка». Тоҕо үөрэх дьарыга диэн аатырда? Тоҕо диэтэххэ, сана тиэмэни, ол аата сана өйдөбүлү өйдүүргэ, бэйэбэ «арыйарга» учуутал оҕолуун тэннэ бииртэн биир ыйытыыга эппиэт булан эбэтэр бииртэн биир соруудаҕы толорон түмүк өйдөбүлгэ тийэн кэллэр. Ол суола, а.э. ыйытыыларын, соруудахтарын тиһилигэ үөрэх дьарыга буолар. Ол сүрүн ирдэбилэ: •- оҕону бэйэтин (самостоятельно) толкуйдатар ис хоһоонноох соруудахтар, ыйытыылар, ыйытылар-кэрдиилэр (инструкция) бэриллэхтээхтэр. •-соруудахтар бэйэ-бэйэлэрин кытта ситимнээх буолуохтаахтар, •- оҕо иһийэн олон бэйэтэ үлэлиир гына биир кэлимник бэриллэхтээх, эбэтэр оҕо тугу толкуйдуурунан сирдэтэн тутатына оноһуллан тахсыахтаах, <ul style="list-style-type: none"> - соруудах түһүмэхтэринэн тус-туһунан буоларын хаачыйыллыахтаах, хас биирдии оҕо эбэтэр паараҕа, бөлөххө таһымнара тус-туһунан буолуохтаах.
<p>Үөрэнии дэгиттэр үөрүйэхтэрэ (УУД)</p>	<p>Үөрэнии дэгиттэр үөрүйэхтэрэ (УУД)</p> <ul style="list-style-type: none"> * Сурун үөрэнэр үөрүйэх (общеучебные действия) * Бодоруһар үөрүйэх - коммуникативные (УУД) * Төрөөбүт тылы сайыннарыыга бэйэни салайынар-дьаһанар үөрүйэх - регулятивные (УУД) * Билэр-корор үөрүйэх - познавательные (УУД) * Проблеманы туруорар уонна быһаарар уоруйэх (Постановка о решении проблем) * Тобул (ук) ойу сайыннарар уорэнэр уоруйэх - логические (УУД) * Бэлиэни-символы туһанан уорэнэр уоруйэх - знаково-символические (УУД) <p>Тус санааны, сыһыаны сайыннарыы сатабыла - төрөөбүт тылы үөрэтии суолтатын өйдөөһүнэ.</p> <p>Орто сүһүөх оскуолаҕа саха тылын үөрэтии ис хоһооно үөрэх хаамыытыгар сатабылы-үөрүйэҕи олохсутууга (метапредмет) уонна бары биридимиэккэ туох сыал-сорук турарыгар тирэбирэр. Маныха бодоруһууга, тыл үөрэбэр (лингвистика) уонна ытык өйдөбүллэргэ (культуроведческая компетенция) кэмпитиэнсийэлээх сыһыан сайдыахтаах.</p> <p>Бодоруһуу кэмпитиэнсийэтигэр тылын уонна суругунан кэпсэтии култуурата, оҕо сааһыгар дьүөрэлээн күннээҕи олоҕор араас эйгэбэ тылы таба туттуу үөрүйэбэ киирэр. Оҕо туох соруктаах бодоруһара, кэпсэтии кэмигэр үөскээбит быһыыны-майгыны сөпкө сыаналыыра, кэпсэтэр киһитин тылын-өһүн өйдүүрэ, онуоха сөптөөх сыһыаны булан</p>

	<p>кэпсэтэрэ кэстүөхтээх.</p> <p>Тыл уонна тыл үөрэбин кэмпитиэнсийэтигэр үөрэнээччи тыл үөрэбин туһунан билиитэ, тыл хайдах сайдарын, туттулларын өйдөөн көрүүтэ; сүрүн литэрэтиирэлиин нуорманы тутуһуута; тыл баайын ханатыыта; араас тылдыыты сатаан туһаныыта киирэр.</p> <p>Үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ - учуутал кэпсээнигэр эбии туох наадатын быһаарар, эбии информацияны көрдүүр, булар, быһаарар, тэннээн көрөр, түмүк онорор, дьону кытта алтыһарга, бииргэ үлэлииргэ эрчиллэр.</p> <p>Билэр-көрөр сатабыл - төрөөбүт тылын үөрэтэргэ чопчу сыалы-соругу туруорунуу, ону ситиһэргэ кэдьүүстээхтик үлэлииргэ дьулуһуу; өй үлэтин дьайыыларын толоро үөрэнии: тэннээһини, ырытыыны. холбооһуну. түмүктээһини, түмүк онорууну.</p> <p><u>Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл - төрөөбүт тылга тугу билэри-билбэти, тугу ситэри үөрэтиэхтээҕи арааран өйдөөһүн.;</u></p> <p>Бодоруһар сатабыл - дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылааһын (пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан о.д.а)</p> <p>Ытык өйдөбүл (культуроведческая) кэмпитиэнсийэтигэр төрөөбүт тыл төрүт култуураны көрдөрүү биир көрүнэ буолара, тыл норуот устуоруйатын кытта ыкса сибээстээҕэ; саха тылын дьикти уратыта; тыл суолтатын төрүт култуураҕа даҕатан быһаарыы киирэр.</p> <p>Бырагыраамаҕа үөрэнээччи тугу билиэхтээҕэ эрэ буолбакка, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа (коммуникативно-деятельностный подход) ыйыллар. Тиэмэ аайы анал бэлиэ баар. I – тыл үөрэҕиттэн туох үөрэтиллэрэ, өйдөбүлэ. II – үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа. III – ситимнэ</p>
<p>Үөрэнии дэгиттэр үөрүйэхтэрин инэриин сайыннарыы түмүгэ:</p>	<p>Үөрэнии дэгиттэр үөрүйэхтэрин инэриин, сайыннарыы түмүгэ:</p> <p>Ытык өйдөбүллэри инэриин түмүгэ (<i>личностные результаты</i>)</p> <p>Саха тылын оскуолаҕа үөрэтии кэмигэр оҕо манньк ытык өйдөбүллэри (<i>духобунай сыаннастары</i>) инэриннэбинэ төрөөбүт тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппитинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыаҕын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.</p> <p>Төрөөбүт тыл — омугу сомоҕолуур тыл буоларын өйдүүр.</p> <p>Төрөөбүт тыл төрүт айылгыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литературатыгар сөнмүтэ биллэр.</p> <p>Төрөөбүт тылын сайыннарар, кэлэр көлүөнэҕэ тириэрдэр ытык иэстээбин ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар төһө оруоллааҕын өйдүүр.</p> <p>Төрөөбүт тыл иитиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэҕэйэр.</p> <p>Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас биирдии киһиттэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.</p> <p><i>Үөрэх сатабылларын сайыннарыы түмүгэ (метапредметные результаты)</i></p>

Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл

Тылын сайыннарар сыалы-соруугу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох-ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быһа холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин тугу ситэри үөрэтиэхтээбин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэбэһэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (*тус бырайыага, коллективной бырайыак*) улэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьобуру (языковое чутье, чувство языка) сайыннарыы. Бэйэтин сааһыгар сөп түбэхэр тиэкискэ үөрөппит матырыйаалын сүннүүнэн тыл литературнай нуормата сангарар эбэтэр суруйар киһи тылыгар төһө сөпкө эбэтэр сыһа туттуллаларын тута «сэрэйэн» билэр, итэбэһин албаһын быһаарар, көннөрөр, бэйэтин тылыгар-өһүгэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуһарга дьулуһар.

Тылын сайыннарар баһаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн кыабын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан тупсаран санаатын сиһилии этэргэ, кэпсиригэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ санаатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох сангарарга, санаатын ыпсаран хомоһойдук этэргэ кыһаллар.

Билэр-көрөр сатабыл. Сүрүн үөрэнэр сатабыл.

Үлэ сыалы-соруугун таба туруоруу. Төрөөбүт тылын үөрэтэригэр сыал-сорук туруорунан көдьүүстээхтик улэлиир.

Билиини-көрүүнү кэнэтэр араас матырыйаалы туһаныы. Сахалыы үөрэх-наука литературатыттан (тылдыттартан ыйынныктартан энциклопедиялартан араас кинигэттэн) туһаннаах информацияны, билиини дөбөннүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, ситимниир араас ньыманы табыгастаахтык туһанар. Сахалыы тахсар оҕо аналлаах республика, улуус, оскуола хаһыаттарын-сурунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык», о.д.а.) тиһигин быспакка ааһар, араадыһанан телевизорунан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-көрөр, үөрэтэр, чинчийэр, айар улэтигэр көдьүүстээхтик туһанар. Сахалыы үөрэби сайыннарар интернет-сайттан туһалаах, наадалаах информацияны булан сөпкө наардаан туһанар; тиэкиһи компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтэ тэтимнээхтик бэчээттиир; интернет нөнгүө сахалыы ытыллалар араас тэрээһингэ төрөөбүт тыл литературнай нуорматын тутуһан көхтөөхтүк кыттар.

Билиини сааһылааһын (структурирование знаний). Саҥа билии ыларга баар билиитигэр тирэбирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (*интеграция знаний*).

Тобулук өйү сайыннарар үөрүйэхтэр. Төрөөбүт тыл оскуолаба оҕону сайыннарар үөрэх тутуу салааларыттан (предметтэриттэн) биирдэстэрэ. Онон үөрэнээччи саха тылын үөрэтэр кэмигэр үөрэнэргэ төрүт буолар өй үлэтин сүрүн үөрүйэхтэрин баһылыыр.

Саха тылын лингвистическэй матырыйаалыгар тирэбирэн өй үлэтин араас дьайыһыларын кэбэбэстик толорор: *тэннээһин* (сравнение), *ырытыы* (анализ), *холбооһун* (синтез), *түмүктээһин* (обобщение), (сериация), *ханыылатан сааһылааһын* (классификация), *майгынаттыы* (аналогия), *сааһылаан ситимнээһин* (систематизация). Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туһанан дьону итэбэтэр, ылыннарар курдук санаатын сааһылаан этэр үөрүйэбэ сайдар.

Рефлексия. Сыалы-соруугу ситиһэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр. Үлэ хаамытын хайдах салайан иһэрин кэтээн көрөр. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин болбомтотун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

	<p><i>Бэлиэни-символы туһанар үөрүйэхтэр.</i> Доржоон (буукуба), тыл, этии чилиэннэрин тиэкис анал бэлиэлэрин сатаан туһанар. Анал бэлиэлэринэн тыл, этии, тиэкис мадьяалын онорор. Бэриллитибит мадьяалга тирэбирэн тылы, этиини толкуйдуур, тиэкиһи айар. Этиини, тиэкиһи көннөрөргө анал корректорскай бэлиэлэри сатаан туһанар. Лингвистическэй билиини араас таблица, исхиэмэ, мадьяал, диаграмма көмөтүнэн көрдөрөр. Таблицанан исхиэмэнэн мадьяалынан диаграмманан көрдөрүллүбүт лингвистическэй билиини өйдүүр уонна кэпсиир.</p> <p style="text-align: center;">Бодоруһар сатабыл</p> <p><i>Бииргэ үлэлииргэ үөрүйэх.</i> Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (<i>нааранан биирдишлээн хамаанданан уо.д.а</i>). Саастыылаахтарын улахан дьону кытта айымньылаах алтыһы туругар кэбэбэстик киирэр (<i>продуктивное взаимодействие</i>), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтэнэр (<i>продуктивное сотрудничество</i>).</p> <p><i>Кэпсэтэр үөрүйэх.</i> Кэпсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр кинитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болдойон истэр, ылынар. Ханник баһарар эйгэбэ кэпсэтэригэр дьон болжомтотун тардар, сэргэхситэр, сонурбаттар, көбүлүүр сатабылы табан туһанар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн истибитин аахпытын сиһилии сэхэргиир. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буолар төрүөттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун дөбөннүк тобулар.</p> <p><i>Кэпсэтии сиэрин (речевой этикет) тутуһар үөрүйэх.</i> Дьону кытта алтыһыыга кэпсэтии сиэрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тобоостоохтук туттар. Сахалыы дорооболоһор, билсиһэр, быраһаайдаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буйар, телефонунан кэпсэтэр, о.д.а. үгэстэри ингэриммит, күннээби олоһор өрүү туттар.</p>
<p>Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ (предметные результаты)</p>	<p style="text-align: center;">Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ (предметные результаты)</p> <p style="text-align: center;">. Орто сүһүөх оскуолаба «Саха тыла» биридимиэти үөрэтии түмүгэ</p> <p>Саха тылын оскуолаба үөрэтии кэмигэр ытык өйдөбүллэри (<i>личные результаты</i>) ингэрии түмүгэ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) тыл баайа, кыаба, күүһэ – бу омук баайа, кыаба, инники кэскилэ буоларын өйдүүр; ийэ тыл киһи иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата, айар-тутар дьобура сайдар эйгэтэ буолар диэн итэбэйэр; 2) төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин, этигэн кэрэтин ытыктыыр, киэн туттар, харыстыыр, тылын-өһүн сайыннарарга дьулуһар; 3) ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэбирэн саныыр санаатын холкутук тиэрдэр; санарар санатын кэтээн көрөн сөптөөх түмүк оностор. <p>Үөрэх сатабылларын (<i>метапредметные результаты</i>) ингэрии түмүгэ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) санарар сана бары көрүнүн баһылааһын: Истии (аудирование) уонна аабыы: - тылынан уонна суругунан иһитиннэриини сөпкө өйдөөһүн (бодоруһууну, тиэкис тиэмэтин, сүрүн санаатын; сүрүн уонна эбии иһитиннэриини); - араас көрүннээх, истииллээх тиэкиһи сатаан аабыы; - араас көрүннээх, истииллээх тиэкиһи сатаан истии;

- араас иһитиннэриини сатаан булуу, биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни, Интэриниэти киллэрэн туран;
- чопчу тиэмэҕэ матырыйаалы наардааһын; иһитиннэриини бэйэ көрдөөн булуута, ону сатаан тиэрдии;
- дьон сангарар санатын ис хоһоонунан, истилистикэлии уратытынан тэннии тутан быһаарыы.

Сангарыы уонна сурук:

- үөрэх хаамыытыгар туох сыал-сорук турарын сатаан быһаарар (биирдиилээн уонна кэлэктиибинэн), үлэни бэрээдэгинэн аттарар, түмүгүн сатаан сыаналыыр, ону тылынан уонна суругунан сөпкө тириэрдэр сатабыл;
- истибит эбэтэр аахпыт тиэкиһин кылгатан быһаарар (былаан, кэпсээн, кэниспик, аннатаассыйа);
- тиэкис араас көрүнгүн, истиилин тутуһан тылынан уонна суругунан сатаан онорор;
- тиэкискэ ирдэнэр нуорманы тутуһан саныыр санаатын тылынан уонна суругунан сатаан биэрэр; аахпыт, истибит, көрбүт чахчытыгар тус санаатын сатаан этэр;

К7капв- күннээҕи олоххо саха тылынан сөпкө сангарыы, лиэкстикэлии, кырамаатыкалыы, истилистикэлии нуормаларын, сүннүүнэн, тутуһар; таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр быраабыла сүрүн ирдэбиллэринэн сирдэтэр;

- дьону кытта кэпсэтэригэр кэпсэтии сиэрин тутуһар; сөпкө туттан-хаптан алтыһар;
- үөрэх хаамыытыгар, күннээҕи олоххо тылын-өһүн хонтуруолланар; сыһыатын-халтытын булан көннөрүнэр; суруйбут тиэкиһин көннөрөр, тупсарар;
- табаарыстарын иннигэр туран кылгас иһитиннэри, дакылаат, эрэпэрээт онорор; араас тиэмэни дьүүллэһиигэ көхтөөхтүк кыттар.

2) ылбыт билиитин, сатабылын, үөрүүбүн күннээҕи олоххо туһанар; төрөөбүт тылын көмөтүнэн атын биридимиятэри үөрэтэн билии ылар; нуучча, омук тылларын, литэрэтиирэни үөрэтэригэр саха тылыгар үөрэммитин алтыһыннарар.

3) дьону-сэргэни кытта бодоруһарыгар, кыттыгас үлэҕэ, тыын суолталаах тиэмэни дьүүллэһиигэ кэпсэтии сиэрин, төрүт култуураны кытта дьүөрэлээн туттар.

Тустаах үөрэх биридимиятын үөрэтии түмүгэ:

- 1) тыл сүрүн аналын, саха тыла нуучча тылын кытта судаарыстыбалыы тэн ыстаатыстаабын, тыл норуот култууратын кытта ыкса ситимнээбин, төрөөбүт тыл киһиэхэ уонна уопсастыбаҕа сүнкэн оруоллаабын өйдүүр;
- 2) төрөөбүт тыл гуманитарнай наукаларга ылар миэстэтин уонна үөрэхтээһингэ туох суолталаабын өйдүүр;
- 3) төрөөбүт тыл туһунан билим сүрүн төрүттэрин удумаҕалыыр;
- 4) тыл үөрэбин (лингвистика) сүрүн өйдөөллэрин: тыл үөрэбин салааларын; сангарар сана тылынан уонна суругунан бэриллиитин; монолог, диалог көрүнгүнэрин; кэпсэтии, бодоруһуу сиэрин; кэпсэтии, билим, пубулуустука, дьыала-куолу истиилин, уус-уран литэрэтиирэ тылын-өһүн; сана тииптэрин (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун); тиэкиһи билэр;
- 5) тыл баайын араас дэгэтин өйдүүр, тылынан уонна суругунан алтыһыыга сиэри, литэрэтиирэлии нуорманы тутуһар;
- 6) тыл сүрүн көстүгүн, кырамаатыкалыы халыыптарын тута билэр, ырытар, тылыгар-өһүгэр сатаан туттар;
- 7) тылы сатаан ырытар (сана дорҕоонунан, састаабынан, лиэкстикэлии, морполуогуйалыы), сиинтэксистиин (ситиминэн, этии чилиэнинэн), иэйиини көрдөрөр сыһыан тыллары сатаан туттар;

	<p>8) бодоруууга синиэньими (лиэксикэлии, кырамаатыкалыы) сатаан туттуу кэрэтин өйдүүр, тылыгар-өһүгэр туттар; 9) төрөөбүт тыла кэрэтин өйүүр, уус-уран литэрэтиирэ тиэкиһигэр булан сыаналыыр.</p> <p>Саха тылын литературнай нуорматын (орфоэпическэй, лексическэй, грамматическай) тутуһар. Дорҕоону, буукубаны, тыл сүһүөбүн сана чааһын этии чилиэнин судургу этиини булар, быһаарар, наардыыр. Сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутуһар. Тиэкис өйдөбүлүн бэлиэтин билэр (тиэмэтэ, сүрүн санаата, аата, эпиграф, тутула, этиилэрин ситимэ). Саныыр санаатын сааһылаан дьонно өйдөнүмтүөтүк, тийимтиэтик этэр, тиэкис тутулун тумуһан суруйары сатыыр. Тиэкис тииптэрин сэхэргээһин ойуулааһын тойонноохун диэн араарар. Монолог (сэхэргиир, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэгии, санаа үллэстии, ыйыталаһыы, о.д.а.) арааһын сатаан туһанар. Бэйэ санатын (тылынан суругунан) сатаан хонтуруолланар, тиэкиһин ис хоһоонун тылын - өһүн сыаналанар, алҕастарын булар, чочуйар, тупсарар». Манна көстөрүнэн «компетенция» диэн өйдөбүл «сатабыл», диэн тылынан бэриллибит, отгон орто уонна үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа «үөрэх дэгиттэр үөрүйэхтэрэ» терминэ киирбит.</p> <p>Үөрэх дылын уонна чиэппэр бүтүүтүгэр билиини тургутан көрөргө, сыана туруорарга араас хабааннаах тестэр, эрчиллиилэр, хартыынанан диктаннар, боппуруостарга эппиэттээһин ыытыллар. мүнүүтэбэ ааҕылар, ааҕан баран кэпсээһин. Мониторин оцоруллар.</p>
<p>Үөрэх предметин үөрэтии формата</p>	<p>Үөрэнээччилэри уруокка интэриэстэрин көбүтэн араас технологиялары туһанан уруогу ыытыахха соп. Хатылааһын уруоктары оонньуу технологиятынан, интеллектуальной боппуруостарга эппиэттэтэн, интегрированной уруоктары ыытан, оҕо бэйэтин бэрэбиэркэлэнэрин ситиһии.</p>
<p>Үөрэх предметин үөрэтии торума</p>	<p>9 кылааска - 99 чаас. Нэдиэлэбэ 3 чаас.</p>

2021-2022 с халандааарынан үлэһиллэр үөрэх былаана

(үлэлиир бырагыраамма сыһыарыыта)

Биридимизт: Саха тыла, 9 кылаас.

Учуутал: .

Бырагыраама: Саха тыла.:үлэлиир бырагыраамма: 5-9 кылаас (ааптардар Г.Г.Филиппов, Г.И.Гурьев)

Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэбин мин-бэтэ. – Дьокуускай: Бичик, 2015. – с

И.Е.Алексеев, И.П.Винокуров, Г.И.Гурьев, М.М.Попова. Саха тыла Дьокуускай. Бичик. 2015.

Үөрэх кинигэтэ: Г.Г.Филиппов, И.П.Винокуров, Г.И.Гурьев, А.К. Прокопьева, М.М.Попова. Саха тыла - Дьокуускай: Бичик. 2015.

Эбии литература: Е.В. Сивцева, Ф.Н. Болдовская Саха тыла (эрчиллиилэр хомуурунньуктара) морфология. Дьокуускай, 1996 с. С.Г.

Хардарысов.Сурук бэлиэтигэр эрчиллиилэр. 5 -8 кылаас. Дьокуускай,Саха сиринээҕи кинигэ изд-та. 1990. Н.А.Ааллааҕыскай.

Орфографической тылдьыт. Якутскай, 1981 с. Н.Н.Неустроев.

Орфографической тылдьыт. 4 - 8 кылаастарга. Я., 1983с.Г.Ф. Сивцев. Сахалыы кылгас тылдьыт. Якутскай, 1973 с.Н.М. Борисова,

А.А.Кондратьев. Саха сангата. 5 кылаас. Н.Н. Неустроев, А. Г. Ядрихинская. Ситимнээх санганы сайыннарыы. Якутскай, 1990

с.Н.Е.Саввинов. Саха тылыгар дидактической матырыйаал. 4-6 кылаас. Якутскай, 1986 с. И.П.Винокуров, Н.И.Винокурова. Сурук

бэлиэтигэр эрчилли. Дьокуускай, 2004 Л.Н.Харитонов, Н.Е.Петров. Саха тылын орфографической тылдьыта. Якутскай, Саха сиринээҕи

кинигэ изд-та. 1975 Сахалыы – нууччалыы кылгас тылдьыт. Якутск, 2005. Винокуров И.П., Филиппов Г.Г.Саха тыла. Дьокуускай,Бичик.

1996«Ситимнээх санганы сайыннарыы» Дьокуускай,Саха сиринээҕи кинигэ изд-та. 1990.

М.П.Алексеев – Дапсы. Саха тылын үйэлээх үгэһин тылдьыта. Дьокуускай, Бичик. 2005

Е. В. Сивцева, Ф.Н. Болдовская.

Саха тыла (эрчиллиилэр хомуурунньуктара) морфология. Дьокуускай, 1996 с.

Г.Г.Филиппов, И.П.Винокуров. Саха тыла. Дьокуускай. 1995. С.С.Семенова, Н.П.Парфенова. Аахпыттан суруйуу текстэрэ. 5-11.Дьокуускай

1999. Г.М.Слепцова, М.А.Борисова, Т.К.Матвеева. 1996. 7 - 9. Тыл оонньуута. Дьокуускай. 2008.

Саха тыла. Синтаксис. Г.Г.Филиппов, И.П.Винокуров. 2007, РИА ССНК издательствота.

Тиэмэнэн былаан.

**9 кылаас, 99 чаас.
Тыл үөрэбэ (40 ч) Ситимнээх сана (28 ч)**

№	Уруок тиэмэтэ	Күн-дьыл		Ч.	Эбии бэлиэтээбиннэр.
		Былаан	Туолуута.		
	1 чиеппэр.				
Саха тыла – Саха Өрөспүүбүлүкэтин судаарыстыбалы тыла (1 ч)					
1	Кирири урук. . СӨ «Тыл туһунан» сокуон. Судаарыстыбалы тыл суолтата. Ситимнээх сана: Төрөөбүт тыл туһунан тойонноһун	01.09		1	
5-8 кылааска үөрэппити хатылааһын					
2	Лиэксикэ. Бэниэтикэ уонна кыраапыка. Саҥа чаастара: Ырытыы.	02.09		1	
3	Тыл баайа, Сомоҕо домоҕу хатылааһын\	04.09		1	
4	Тылы таба суруйуу. Сиинтэкис уонна сурук бэлиэтэ. Судургу этии.	08.09		1	
5	Судургу этиигэ сурук бэлиэлэрэ. Кыбытык тыллар. биир уустаах этии с\б	09.09		1	
6	Ситимнээх сана: Литэрэтиирэлии тыл,	11.09		1	
7	Тиэкис өйдөбүлэ, тиэмэтэ, сүрүн санаата, тутула, истиил тиэкиһин арааһа	15.09		1	
8	Истиил тиэкиһин арааһын суруйааччыларынан тэннээн ырытыы	16.09		1	
Холбуу этии. Тыл култуурата					
Холбуу этии					

9	. Холбуу этии өйдөбүлэ. Холбуу этиигэ сурук бэлиэтэ.	18.09		1	
10	Судургу уонна холбуу этиилэринэн сордахтаах эрчиллиилэр	22.09		1	
11	Ситим тыла суох уонна ситим тыллаах этиилэр.	23.09		1	
12	Уус-уран айымньыттан ситим тыла суох уонна ситим тыллаах этиилэри булар сорудахтаах үлэни тэрийии	25.09		1	
13	. Тэннэ холбоммут уонна баһылатыылаах холбуу этии. Ситимнээх саҥа: III. Суругунан уонна тылынан тиэкис	29.09		1	
Тэннэ холбоммут холбуу этии					
14	. Тэннэ холбоммут холбуу этии арааһа.	30.09		1	
15	Тэннэ холбоммут холбуу этии арааһа	02.10		1	
16	Холбуу этии чаастарын орун атастатар холобурдара	06.10		1	
17	Тэн, тэнэ суох оруоллаах тххэ	07.10		1	
18	Холбуу этии чаастарын таба быһаарар дьобуру сайыннарар сорудахтар	09.10		1	
19	Уус-уран айымньыларгэ бэриллит холбуу этиилэр чаастарын таба быһаарар дьобуру сайыннарыы	13.10		1	
20	Чинэтэр, сатабылы сайыннарар эрчиллиилэр.	14.10		1	
21	Тэннэ холбоммут холбуу этиигэ сурук бэлиэтигэр айар үдэни тэрийии	16.10		1	

22	Тэнгэ холбоммут холбуу этиигэ сурук бэлиэтэ	20.10		1	
23	Ситимнээх сага. Тылын уус –уран уонна суругунан уус-уран тизкис туспатыыылары	21.10		1	
24	Тэнгэ суох оруоллаах тххэ суолтатынан араастаһыта	23.10		1	
25	Дидактической матырыяалынан улэ	27.10		1	
26	Бэрэбиэркэлиир тургутук	28.10		1	
27	Хонтуруолунай диктант	30.10		1	Аахпыттан суруйуу. уонна диктант тиэкистэрэ.- Дьокуускай: Бичик, 2004 Туос ыаҕайалар
2 чиеппэр					
28	Тэнгэ суох оруоллаах тххэ суолтатынан араастаһыта	10.11		1	
29	Аахпыттан суруйуу	11.11		1	Саас үнкүүтэ
30	Аахпыттан суруйуу	13.11		1	
31	Тэнгэ холбоммт холбуу этии оноруу.	17.11		1	
32	Тххэ арааһын уус-уран айымньыттан булуу	18.11		1	
33	Ситимнээх сага: III. Тиэкис саанырдара;	20.11		1	
34	Тиэкис саанырдарынан ситимнээх сананы сайынарары	24.11		1	
35	Аахпыттан суруйуу.	25.11		1	
36	Аахпыттан суруйуу.	27.11		1	
37	Уус-уран тизкис	01.12		1	

38	Үбүлүөйдээх суруйааччылар айымныларынан үлэни тэрийии	02.12		1	
39	Тиэкис ис хоһоонун итэҕэһэ;	04.12		1	Ытыгы турар чаран.
40	Пубулуустука истиилэ	08.12		1	
41	Тэһнэ холбоммут холбуу этии истиилистикэтэ.	09.12		1	
42	Уус-уран айымны истиилистикэтэ.	11.12		1	
43	Ситимнээх саҥа: III. Тиэкис сүрүн санаатын арыяр ньыма арааһа.	15.12		1	
44	Ситимнээх саҥа: III. Тиэкис сүрүн санаатын арыяр ньыма арааһа.	16.12		1	
45	Тэһнэ холбоммут холбуу этии арааһын чинэтии	18.12		1	
46	Айымныга эһиигирэп суолтата	22.12		1	
47	Аахпыттан суруйуу	23.12		1	

48	Хатылыыр сорудахтаах үлэлэр	25.01		1	
49	Аахпыттан суруйуу	29.12		1	
3 чииппэр Баһылатыылаах холбуу этии					
Баһылатыылаах холбуу этии өйдөбүлэ					
50	Баһылатыылаах холбуу этии өйдөбүлэ. Тутаах уонна салаа этиилэр.	12.01		1	
51	Тутаах уонна салаа этиилэр.	13.01		1	

52	Ситимнээр ньымалара.интэнээссийэ, сурук бэлиэтэ.	15.01		1	
53	Ситимнээх санга. Тиэкис итэбүхэ, дыбала истиилин тиэкиһэ.	19.01		1	
Баһылатыылаах холбуу этии арааһа					
54	. Баһылатыылаах холбуу этии сүрүн салаа чаастара..	20.01		1	
55	Баһылатыылаах холбуу этии ситимнэрэ	22.01		1	
56	Ситимнээх сана. Уус-уран айымньы итэбүхэ	26.01		1	
57	Быһаары суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	27.01		1	
58	Быһаары суолталаах баһылатыылаах холбуу этиини чингэтэр сорудахтарынан үлэ	29.01		1	
59	Толоруу суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	02.02		1	
60	Толоруу суолталаах баһылатыылаах холбуу этиини чингэтэр сорудахтары толоруу.	03.02		1	
61	Ситимнээх сананы сайынарары.Тиэкискэ этии ситимин көрүнгэ	05.02		1	
62	Этии ситимин хатылааһын. Тэнгэ холбуур, баһылатар	09.02		1	
63	Туһаан суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	10.02		1	
64	Кэпсиирэ суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	12.02		1	

65	Аахпыттан суруйуу	16.02		1	
66	Аахпыттан суруйуу Хаһыат матырыйаалларынан үлэ	17.02		1	
67	Сиһилии суолталаах баһылатыылаах холбуу этии.	19.02		1	
68	Кэм суолталаах баһылатыылаах холбуу этии.	24.02		1	
69	Тэнниир суолталаах, буолуу суолталаах баһылатыылаах холбуу этии..	26.02		1	
70	. Ситимнээх сана Этиини ситимниир ныыма арааһа	02.03		1	
71	Ситимнээх сана Пубулуустука уонна уус-уран тиэкиһи ырытыы.	03.03		1	
72	Утарар суолталаах, болдьох суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	05.03		1	
73	Утарар болдьох суолталаах баһылатыылаах холбуу этии..	09.03		1	
74	Утарар болдьох суолталаах баһылатыылаах холбуу этии.ни чинэтэр соруудахтарынан үлэ	10.03		1	
75	Төрүөт суолталаах, сорук суолталаах баһылатыылаах холбуу этиини чинэтэр соруудахтар	12.03		1	

76	Төрүүт суолталаах, сорук суолталаах баһылатыылаах холбуу этиини чинэтэр соруудахтар	16.03		1	
77	. Түмүктүүр суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	17.03		1	
78	Миэстэ, кээмэй суолталаах баһылатыылаах холбуу этии..	19.03		1	
79	. Түмүктүүр суолталаах баһылатыылаах холбуу этии	23.03		1	
80	Хонтуруолунай диктант	24.03		1	
4 чиеппэр					
81	Ситимнээх сана. Өйтөн суруйуу	06.04		1	
82	Өйтөн суруйуу	07.04		1	
83	Ситимнээх сана. Тиекис чааһа, апсаас тутула, үллэһиллиитэ	09.04		1	
84	Уустук тутуллаах баһылатыылаах холбуу этии	13.04		1	
85	Уустук тутуллаах баһылатыылаах холбуу этии араастара	14.04		1	
86	Ситимнээх сана. Тиекис тыла-өһө, тиекис сизэрэ.	16.04		1	Былыргы киһи ынабынан баай, аныгы иһи үөрэбинэн баай
87	Баһылатыылаах холбуу этии истилиистикэтэ	20.04		1	
Сылы түмүктүүр хатылааһын					
88	Ситимнээх сана. Саһа тиибэ. Тиекис сиһилиир ньыматын көрүнгэ	21.04		1	
89	Тиекис сиһилиир ньыматын көрүнгэ	23.04		1	

90	Сылы түмүктүүр хатылааһын	28.04		1	
91	Тххэ уонна бхэ	30.04		1	
92	Алын кылаастарга үөрэппити хатылааһын	04.04		1	
93	Алын кылаастарга үөрэппити хатылааһын	05.05		1	
94	Саха тылыгар сурук бэлиэтин хатылааһын	07.05		1	
95	Саха тылыгар сурук бэлиэтин хатылааһын	11.05		1	
96	Диктант	12.05		1	Сылгы – миинэр мингэ.
97	Саха тылыгар билиини тургутар соруудахтар	14.05		1	
98	Саха тылыгар билиини тургутар соруудахтар	18.05		1	
99	Дидактической матырыйаалынан улэ	21.05		1	